

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELEI HEVESI SÁNDORHOZ

Az Országos Színháztörténeti Múzeum 1959-ben vásárolta meg az örökösöktől Hevesi Sándor levelezését. Ebben a tekintélyes gyűjteményben, amely hazai és külföldi írók, tudósok, művészek Hevesihez írott leveleit tartalmazza, Móricz Zsigmondnak tizenegy levele található. A levelek 1927 és 1938 közötti időből származnak, és Móricz színműírói működésére, Hevesivel való kapcsolatára és a Nemzeti Színházhoz való viszonyára vonatkoznak. Belőlük élénk fény derül arra a jelentős szerepre is, amelyet Hevesi Sándor játszott a nagy regényíró színműveinek színpadra segítésében.

Móricz Zsigmond először a *Sári bíróval* szerepelt a Nemzeti Színházban (1909. XII. 17.), Két év múlva ugyanitt három életképét hozták színre *Falu* cím alatt (1911. IV. 7.). Ismét két év telt el *Sátán* című darabjának bemutatójáig (1913. III. 2.). A *Pacsirtaszót* is még a forradalom előtt tűzte a Nemzeti Színház műsorára Ambrus Zoltán (1917. IX. 14.). Ezután azonban tizenegy évig zárva maradtak Móricz Zsigmond előtt az ország első színházának kapui. 1922-ben ugyan a Magyarország című napilap (1922. 160. sz.) hírt ad arról, hogy Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház újonnan kinevezett igazgatója, első ténykedéseként lekötötte Móricz *Vadkan* című darabját, ez azonban mégis a Vígszínházban került színre (1924. X. 22.).

Móricz Zsigmond később a Pesti Napló munkatársának adott nyilatkozatában (1927. 211. sz.) elmondja, hogy 1923-ban valamennyi darabját visszavette a Nemzeti Színháztól, s azóta semmi köze sem volt ehhez a színházhoz. Hogy Móricz miért nem kerülhetett színre a Nemzeti Színházban a Tanácsköztársaság bukása után, azt megvilágítja Hevesi Sándornak ugyancsak a Pesti Naplóban tett nyilatkozata (1927. 200. sz.), amelyben az interjúvoló újságírónak kijelenti, hogy „Móricz Zsigmond politikailag le van tiltva”. Móricznak „elintézetlen ügye van — mondja —, amelyet annak idején és többször is azóta, én magam igyekeztem kielégítő megoldáshoz juttatni. Hasztalan volt minden, ezt az ügyet egyedül csak Móricz Zsigmond intézheti el.”

Hevesinek erre a nyilatkozatára felel Móricz Zsigmondnak itt közölt első levele (1927. IX. 4.), amelyet egyébként a Pesti Napló is nyilvánosságra hozott (1927. 201. sz.). E nyilatkozatok nyomán a sajtóban több cikk látott napvilágot, amelyek azt kezdték firtatni, ki tiltotta le Móricz Zsigmondot a Nemzeti Színház színpadáról. Miután a leleplező közlemények hatása alatt a tilalom értelmi szerzői nem mertek jelentkezni, és a kultuszminiszter is Móricz mellett nyilatkozott, a Nemzeti Színház kapui újból megnyílhattak Móricz Zsigmond előtt.

A második levél (1927. IX. 16.) már a *Nem élhetek muzikaszó nélkül* című új darabjának második fogalmazásáról szól, amelyet Hevesi dramaturgiai javaslatai alapján készített. Ennek előkészületeiről ír harmadik levelében is (1927. X. 8.). A darab Hevesi rendezésében nagy sikerrel került színre a Nemzeti Kamara Színházban (1928. XII. 9.). Hetvenötödik előadása napján a Hevesihez intézett negyedik levél (1929. IV. 18.) Móricznak a rendező munkájáról kialakult érdekes nézeteit tartalmazza.

Az ötödik (dátum nélküli) levél már a következő darab, a *Légy jó mindhalálíg* szövegmódosításairól szól, amely Hevesi Sándor rendezésében került színre a Nemzeti Színházban (1929. XI. 29.). A hatodik levél (1929. karácsony) Hevesi feleségéhez intézett karácsonyi üdvözlét, de kicsendül belőle Móricz hálája Hevesi iránt, aki „a művészi öröm nagy és gazdag forrását nyitotta meg” neki a színpad által. A *Légy jó mindhalálíg* századik előadása alkalmával írott hetedik levelében (1931. IX. 10.) a boldog Móricz Zsigmond szólal meg, akivel Hevesi izleltette meg az igazi színpadi sikert.

A nyolcadik (1932. VIII. 18.) és a kilencedik (1932. VIII. 30.) levél Széchy Máriáról szóló darabjának előkészületeire vonatkozik. Móricznak ezt a színművét azonban Hevesi már nem rendezhette, mert 1932 őszén távozott a színház igazgatói székéből. A darab *A murányi kaland* címen Márkus László igazgatása alatt került színre a Nemzeti Színházban (1933. II. 24.).

Hevesinek a Nemzeti Színházból való távozásával nem szakadt meg kapcsolatuk. Ezt igazolja a tizedik levél (1933. IX. 9.), amelyben nyilvánvalóan Móricz *Rokonok* című készülő darabjáról van szó. Hevesi tanácsait úgy látszik ennek a műnek az írása közben is kikérte. A *Rokonokat* a Nemzeti Színházban mutatták be (1934. II. 16.) immár Voinovich Géza igazgatása alatt.

Hevesi már hat éve volt a Magyar Színház rendezője, amikor szóba került a *Légy jó mindhalálíg* felújítása ebben a színházban. Erről szól a tizenegyedik levél (1938. VII. 9.). A Nemzeti Színház kiengedte a darabot, és így került színre új betanulásban a Magyar Színház színpadán (1938. X. 7.).

A leveleknek Hevesire és Móricz színházi szemléletére vonatkozó adalékait szinte kiegészíti Móricz Zsigmondnak a Nyugatban megjelent cikke (1932), amelyet Hevesi védelmében

írt, amikor a Nemzeti Színház igazgatóját a leghevesebb támadások érték a jobboldali sajtó részéről. Hevesit azonban az ő cikke sem tudta megmenteni.

Megjegyezhetjük még, hogy igazgatósága idején Hevesi felújította a Kamara Színházban a *Sári bírót* (1930. XII. 6.), a Nemzetiben pedig bemutatta a *Kerek Ferkót* is (1931. X. 10.) de egyiket sem ő rendezte. Ezekről a levelekben nem történik említés.

A levelekben végigkísérhetjük Móricz és Hevesi barátságának kialakulását. Az első levelek hangja még hivatalos, tartózkodó, később fölenged, végül az őszinte barátság és mély hála melege hatja át őket. Barátságuk legnagyobb értéke az, hogy Hevesi ébreszti rá Móriczot a drámai szemléletre. Móricz maga írja itt egyik levelében, hogy a *Sárary* óta szakadatlan a regény látószögéből nézte az életet, s a Nemzeti Színházba való visszatéréstől a tizennyolc év előtt elvesztett drámai látást várja.

A levelek, amelyeket alább betűhíven és időrendben közlünk, részben autográf kéziratok, részben gépiratok autográf aláírással.* Valamennyi borítékja hiányzik.

1.

Leányfalu 1927. IX. 4.

Igen tisztelt Uram,

mai nyilatkozatát betegágyban olvastam. Hat hete fekszem. Betegségem a nyugodt öregkor baja: köszvény. Így öregem és köszvényesen csak humorral nézem, hogy nevem körül még mindig vannak elkésett harcok.

Mert bennem nincs harc: csak egy, az építők munkavágya.

És ez nem lett nyilvános az elmúlt hét év sok-sok írásából? Ez csak akkor lesz nyilvánossá, ha egy szobában négyszemközt elárulom?

Kedves Igazgató Ur, mondja meg azoknak, akik által „Móricz Zsigmond politikailag le van tiltva”, — hogy csodálatosnak találom, hogy a nyomtatott betű annyira nem közvetít érzést és gondolatot. Levélben kellett volna megírnom a Légy jó mindhalálígot, hogy el olvassák?

Oh istenem, míg egy nagy és erős Magyarország volt itt, addig kötelessége volt az írónak, hogy harcoljon egy új kultúrpolitikáért. (És mi mindent előzhattünk volna meg!)

De mióta egy testileg-lelkileg szétmarcangolt magyar szigeten vérzünk, — azóta csak egy vágy és egy akarat jogosult: összefogni, dolgozni, az ifjúságot Jövőre nevelni. Hogy magyar faj, itt magánosan, Európa közepén emberi életet és emberi boldogságot érhesen. Aki ezt akarja testvérem és testvére vagyok. Ez az én elintézetlen ügyem.

Szíves üdvözlettel kész híve

Móricz Zsigmond

2.

Budapest 1927. IX. 16
IV. Fővám tér 3.

Kedves Igazgató Ur,

két napja Pesten vagyok, behoztam a darab új szövegét s leírtam s miután ma megkaptam kedves és megtisztelő levelét, azon melegeben elküldöm Önnek, mint ahogy az első formát, — amelyet vissza kérek, — küldtem.

Lehet, hogy még most sem végleges a szöveg, de azt hiszem sokban tisztult abban az irányban, ahogy haladni akarok.

Holnap reggel megint megyek ki Lányfaluba, de kedden Pesten leszek s akkor bent is maradok. Akkor majd nagyon kérem ha lesz szíves egy megbeszélésre időt szakítani. Különösen arra kérném, ha találna valami lehetőséget a témában, hogy egy kicsit meghosszabbodjon a darab, akár cselekménybeli akár pszichológiai probléma, ha van felfejtlen, szívesen dolgozom tovább.

Ezzel maradok
kész tisztelő híve

Móricz Zsigmond

* Az 1, 3, 5. és 6. sz. levél autográf kézirat.

Igen tisztelt Uram,

megkaptam s köszönöm kedves levelét s kérem legyen szíves a két példányt visszaküldeni.

Engedje meg, hogy annyit megjegyezsek, hogy ennél a munkánál a közönség problema egyáltalán nem jutott még eszembe. Sőt.

Ugy érzem, ez az első drámai téma, amit életemben találtam s kész vagyok akár harmincszor újra s újra dolgozni, míg csak meg nem találok azt a formát amely tökéletesen közli érzéseimet: s amely másokra is úgy hat.

Ami a Nemzeti Színházba való visszatérést illeti, ez nekem a legnagyobb dolog, — nem anyagi szempontból, — de azért, mert azt várom, hogy az így nyert feladat, meghozza a tizen-nyolc év előtt elvesztett drámai-látást.

A Sári bíró után rögtön a Sáraranyt írtam s azóta szakadatlan a regény látószögéből nézem az életet.

Maradok a személyes találkozásig
szívélyes üdvözzel

Móricz Zsigmond

Méltóságos

dr. Hevesi Sándor urnak
a Nemzeti Színház igazgatójának,

Budapest

Mélyen tisztelt Barátom,

ma, a NEM ÉLHETEK MUZSIKASZÓ NÉLKÜL hetvenötödik előadása napján engedd meg, hogy még mielőtt elfeledésbe merülne, visszaemlékezsek arra a munkára, amit Te, mint a darab rendezője végeztél.

Számomra ez volt a legnagyobb élmény, mert ekkor jöttem rá, hogy mit jelent egy darabnak a rendező.

A rendező a kezébe kap egy különös anyagot. Írói elgondolás. Egy problémának, egy életdarabnak a tészta. Tele mindenféle bizonytalansággal s lehetőségekkel. Mint valóban egy teknő tészta. Akkor jön a rendező s kenyereket szakít belőle, vagy zsemlet, kiflit, aprósüteményt kosárszámra. Beteszi az előadás kemencéjébe s kisüti belőle a publikum esti csemegéjét.

A rendező végzi a színdarabon a külső megformálás munkáját. De ez a külső megformálás szervesen hozzátartozik a belsőhöz is. Az író egy álomnak rabja s egy varázslattól elkapatva, nem tud eléggé ökonomikus lenni: jön a Rendező s megérti az író, megérti a meg nem írott instructiókat, átadja magát az író lelkiségének, s azt átszűrve a saját egyéniségén, beleadva tapasztalatait, mesterségbeli tudását: itt nyes, ott átfogat ... Sohasem told! ... Csak arra törekszik, hogy az írói munkát tökéletes épségben hozza ki.

El tudom képzelni, hogy ugyanabból az írói munkából egy másik rendező egy más színpadi művet hoz ki, más hatásokkal, más értékeléssel, de azt nem tudom elképzelni, hogy rendező nélkül bármely színdarab is épkezláb alkotássá váljon a színpadon.

Ha ilyen fontos szerepe van a színpadi teremtésnél a rendezőnek, akkor viszont kell, hogy a rendezés problémája jelentőségéhez mérten világosodjék ki. Ez az utóbbi generatio színházi kultúrájában meg is történt. Néhány nagy rendező előtérbe hozta ezt a kérdést. Shakespeare rendezők egész újja teremtették, s támadt egy egész irányzat, amely a rendezőt tette úrrá a színpadon.

Ez azonban ismét túlzásba mehet s ment is. A rendező nem lehet úr az író rovására. A rendezőnek halálosan tisztelnie kell az író munkát az írói alkotást. A rendező voltaképpen az író vezérkari főnöke, de sohasem hadvezér.

Jön az író az álomhadseregével s jön a Rendező az élet akaratával s tudásával.

Ezt az ideális Rendezőt ismertem meg benned Barátom s nem fogom elfelejteni azt az örömet, azt a felszabadulási érzést, azt a boldogságot, amit munkád figyelése alatt átéltem.

Ha most megnézem az én eredeti anyagomat, amit Neked átadtam s latra vetem azt az átalakulást, amely közös munkánk alatt történt veled, kicsiben, a Kiháoszból-való-születés munkája volt az.

Kívánom, hogy friss erőben s energiával folytasd ezt a munkát s még sok győzelemre vidd a Nemzeti Színház remek gárdáját.

S ezzel javára légy a magyar drámairodalom további fejlődésének.

Még azt akarom mondani, hogy mivel a szokásos rendező díjról a vidéki előadások szövegkönyve után, a színészek javára lemondtál, légy kegyes a Nemzeti Színház két színészi segélyalapja számára a mellékelt csekély összeget átvenni s egyenlő arányban elosztani a Jászai Mari alap s a Tóth Imre alap között s légy kegyes a művészekkel közölni, hogy mély hálával s elragadtatással gondolok rájuk, hogy ezt a kis magyar életképet annyira magyarul s művészetnek oly tökéletességével teremtették valóságos életté.

Maradok Neked s mindnyájatoknak tiszteltő s szerető barátotok

Budapest, 1929. április 18.

Móricz Zsigmond

5.

[D. n.]

Mélyen tisztelt Igazgató Ur,

itt az új I. fv. szöveg. Az 1—7 oldal egészen új, azontúl csekély korrektúra, a 15. oldalon túl nincs változás.

Az III. felvonásban Viktor kap némi új szöveget, azzal indokolja farsangolását, hogy a papa nem ad pénzt arra, hogy Pestre menjen.

Igy nem üt ki a karrikatura, mert alapjában véve Viktor is egy kedves fiú, aki ennek a világnak gyermeke. Főbíró lesz a jog után.

Szíves üdvözlettel

híve

Móricz Zsigmond

6.

Méltóságos Asszonyom!

Mondja meg az urának, hogy milyen hálás szeretettel gondolok rá. A művészi öröm nagy és gazdag forrását nyitotta ő meg nekem a színpad által, örök hála és szeretet érte.

A feleségem velem érez és mindketten boldog ünnepeket kívánunk Mindkettejüknök. Sándort ölelem, Magának, Méltóságos Asszonyom, hú kézsók és Máriámtól forró ölelés kézsókkal

Bp. 1929.
Karácsony.

Móricz Zsigmond

7.

Leányfalu 1931. IX. 10.

Méltóságos

Hevesi Sándor úrnak,
a NEMZETI SZÍNHÁZ Igazgatójának

Budapest

Kedves Barátom,

a Légy jó mindhalálig premierjén kitört a lábamon a trombozis és ime a századik előadásom ugyan abban szenvedek. Nem bizonyos, hogy be tudok menni ma az előadásra, ezért így írásban mondok hálát és köszönetet Neked azért, amit a darabért tettél.

A Te inspiráló lelkesítésed, nagyszerű rendezésed, mely korszakossá tette ezt az előadást a magyar színpadi technika történetében, az általad adott szereposztás és így Vaszary Piri tüneményes feltűnése és minden szíveket megindító játéka, a teljes együttes, élén Rózsahegyivel, Kürtivel, Somogyi Erzsivel, Tasnády Ilonával, Vizváry Mariskával s a kisdíákokból alakított csodálatos iskolai tömeg, amely száz előadáson olyan remek sport-tökéletességű játékot produkált, a műszaki és a teljes színházi személyzet odaadó és anyagi munkája . . . amit ma valóban csak a Te Nemzeti Színháznak lehet megtalálni

ez mind egyformán hozzájárult ehhez a sikerhez, amelyről vallom, hogy az író boldoggá kell, hogy tegye, ha csak egyszer jut is részeül egy írói pályán.

Szeretettel és hálával fogok Rád és Rátok emlékezni, míg élek s boldog vagyok, hogy ennek a tökéletes és nagyszerű Társaságnak így részese és tagja lehettem.

Nagyon kérek, fogadjátok mindannyian a szeretetet és tiszteletet, ami bennem irántatok az évek alatt kifejlődött s mely nem fog elhalványodni.

Boldogtalan nemzeti sorsunk e mai napjaiban felemelő érzést ad, hogy ez lehetséges volt. Ha a magyar erő minden téren ilyen pompás összmunkát produkál, akkor a magyar sorstól nem kell félni.

Igaz hazafi érzéssel köszönt mégegyszer

és forrón ölel

igaz barátod

Móricz Zsigmond

8.

Budapest, 1932. VIII. 18.

Kedves Barátom,

köszönöm leveledet, épen ma kellett volna bemennem, hogy élőszóval meghíjjalak Benneteket. A darab az utolsó jelenet kivételével készen van. Négy felvonás.

Nagyon kedves és jó volna nekünk is Nektek is, ha mielőbb tudnátok egy napot arra szánni, hogy kijöjjetek, természetesen a Méltóságos Asszonnyal együtt s esetleg Bandival. Most kettős ünnep jön, talán az egyik napot magadra szánhatnád. Hallom milyen hallatlan munka van, már megint Nálatok.

Maradok . . . (s közben megjegyzem még, hogy a telefonunk már jó, a múlt héten rossz volt. De még egy levelezőlap is megteszi)

tehát maradok szeretettel

és kézcsókkal, feleségem üdvözetét stb. is tolmácsolva

igaz barátod

Móricz

1932. augusztus 30

9.

Kedves Barátom,

nagyon örülök annak az ötletednek, hogy a Széchy Mária szerepére kívülről kell valakit meghívni a Nemzeti Színházba. Azért örülök, mert így eljátszhatja az a művésznő, aki erre a szerepre egyedül hivatott a magyar színpadon: Gombaszögi Frida.

Kérek légy szíves ez irányban dönteni és értesíts elhatározásodról. Maradok

igaz híved s barátod

Móricz

Méltóságos

Hevesi Sándor úrnak,
a Nemzeti Színház igazgatójának

B u d a p e s t

10.

Kedves barátom,

borzasztóan sajnálom, hogy még nincs olyan példányom, amit két napra ki mernék adni a kezemből, mert a darab percenként alakul. Olyan ez, mint a felhő: egészében felhő, de folyton változik.

Még ennél is sokkal jobban sajnálom, hogy Te nem vagy abban a helyzetben, hogy kirándulást tegyél. Én úgy képzeltem, ez nem munka lenne, hanem pihenés. A hajó úgy ringat, mint a bölcső s az út gyönyörű. Idekint mostanában szép napok vannak.

Mihelyt tehetem s bemegetek, azonnal felkereslek addig is kérek add át tiszteletteljes kézcsoókomat a Méltóságos Asszonynak.

Mennyire fáj, hogy nem dolgozhatunk együtt, mint a l é g y j ó idején. De remélem, még az életben adódni fog alkalom, hogy a Te csodálatos rendezői varázspálcád alá kerül valami munkám.

A legnagyobb szeretettel ölel és köszönt
igaz barátod

Leányfalu 1933. szept. 9.

Móricz

11.

Kedves Barátom,

mindennap készültem, hogy bemegyek hozzád, beszélgetni egy kicsit már, de hétfőn már ismét leestem a lábamról s előreláthatólag még egy hétig nyomom az ágyat. Régi bajom újult meg, a lábajom. El kellene mennem Hévízre, már két nyáron mulasztottam el, mihelyt megmozdulhatok.

Most egy örömem a gondolat, hogy ha a Légyjót színre hoznátok. Nagyon köszönöm Neked s engedd meg, hogy fel is ajánljak húsz percentet ebből a darabból, hogy egy kis viszont szolgáltatást nyújtsak.

Megjegyzem, hogy nekünk okvetlen beszélni kellene, hogy a Nemzetivel miként lehet ezt a dolgot elintézni. Én nekem a Magyartól mindenesetre meg volna az a kívánságom, hogy valami pénzt adjanak, ha le akarják kötni. A nélkül nem fogom a Nemzetit értesíthetni.

Maradok meleg barátsággal
igaz híved

Leányfalu 1938 július 7.

Móricz